

УДК 94 (477.42) "18"

Іван Ярмошик
(м. Житомир)**ІСТОРІЯ МІСТА ЖИТОМИРА, СЕЛИЩ ЧУДНОВА, СЛОБОДИЩА У ВИСВІТЛЕННІ
ПОЛЬСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.
МІХАЛА БАЛІНСЬКОГО Й ТИМОТЕУША ЛІПІНСЬКОГО**

У статті проаналізовано працю польських істориків М. Балінського та Т. Ліпінського "Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana", зокрема відображення в ній минулого населених пунктів Житомирщини і Київщини.

Ключові слова: історіографія, дослідження, Житомирщина, Волинь.

Польська історіографія ХІХ століття має значну кількість наукових досліджень на українську тематику, що зумовлено тісним переплетінням історичної долі Польщі та українських земель. На розвитку польської історіографії на зламі ХVІІІ – ХІХ ст. означилася криза польської держави, зокрема поділи Польщі між Прусією, Австрією та Росією. Це загострило серед інтелігенції інтерес до минулого, спричинилося до пошуку глибинних причин національної трагедії. Поряд із проблемами загальнопольської історії, у цих працях порушувалися й питання українського минулого, зокрема Київщини, до якої постійно застосовувалася назва "Україна", Волині, Поділля, які вважалися окремими від України регіонами.

Проблемам матеріальної та духовної культури Правобережної України присвячені як дослідницькі праці, так і твори мемуарного характеру таких авторів, як Я. Гіжицький, Ю. Крашевський, В. Марчинський, О. Пшеждзецький та ін. Дослідження окремих польських авторів першої половини ХІХ ст., як і наступних періодів, викликали зацікавленість історіографів, частково вони вже були об'єктом історіографічного аналізу українських істориків та краєзнавців [1]. Однак цей інтерес мав фрагментарний характер, і науковий доробок більшості польських істориків першої половини ХІХ ст., зокрема у вивченні минулого Житомирщини, і зараз залишається поза увагою українських дослідників.

У цій статті буде звернуто увагу на працю відомих польських істориків названого періоду Міхала Балінського й Тимотеуша Ліпінського, внесок яких у дослідження минулого Київщини, Волині, Поділля ще не знайшов належного відображення у вітчизняній історіографії.

М. Балінський – історик, публіцист, освітній діяч, один із відомих діячів освіти та культури в Литві в першій половині ХІХ ст. Він народився в родинному маєтку Тересполь поблизу Полоцька. Освіту здобував у гімназії та університеті у Вільно, у 1815 році отримав ступінь магістра філософії математично-природничого відділу. Надалі студював давню літературу, англійську, італійську мови, історію під керівництвом Йоахима Лелевеля. Така різнобічна освіта дозволила йому в подальшому займатися багатосторонньою літературною діяльністю. Він був членом Віленської Судової Едукаційної комісії, працював у періодичних виданнях "Dziennik Wileński", із 1816 року керував виданням "Tygodnika Wileńskiego", заснованого Й. Лелевелем. Певний час М. Балінський був учасником патріотичного таємного "Товариства шубравців", навіть у редактованому ним "Tygodniku Wileńskim" запровадив рубрику "Шубравська література". Окрім того, він був членом багатьох наукових товариств, зокрема віце-головою Археологічної Комісії при музеї старожитностей у Вільно та редактором її "Pamiętnika". Під час проживання у Варшаві М. Балінський став співзасновником періодичного наукового щомісячного видання "Biblioteka Warszawska", який видавався впродовж 1841 – 1914 рр. і на сторінках якого опубліковано багато літературних, публіцистичних та історичних творів.

У 1831 р. він брав участь у повстанні проти царизму, за що був ув'язнений. У 1836 р., з метою дати краще виховання синам, М. Балінський переселився до Варшави, де прожив 11 років, займаючи різні посади в урядових та освітніх установах. Повернувшись у 1847 році до Литви, він проживав у своєму маєтку Яшуни недалеко від Вільно, займався господарством та науковою працею. Двічі обирався куратором гімназії та шляхетського інституту у Вільно, був членом Наукового Товариства в Кракові й Петербурзького Географічного товариства та інших наукових об'єднань [2].

Варто нагадати, що в 1820 р. М. Балінський одружився із Софією Снядецькою, дочкою Єнджея Снядецького, який був професором Віленського університету і рідним братом його ректора Яна Снядецького. Зауважимо й той цікавий факт, що Софія була сестрою Людвіки

Снядецької – юначого захоплення та нерозділеного кохання уродженця Кременця, відомого польського поета Юліуша Словацького [3].

Серед багатой наукової спадщини М. Балінського є низка важливих досліджень із світової історії ("*Obraz państwa W. Btytanji*" // *Dziennik Wileński*. - 1816.), історії Польщі (*Historia Polski*. - Warszawa, 1844.; "*Spytko z Melsztyna*."; "*Zgon Żółkiewskiego w Cecorskiej wyprawie*..." та інших). Помітне місце в його науковому доробку займає праця з історії Віленського університету та історії міста Вільно. Деякі з його досліджень публікувалися на сторінках періодичних видань, зокрема "*Dziennik Wileński*", інші вийшли окремими книгами, багато розвідок були об'єднані в збірник "*Studia historyczne*" [4]. Українським дослідникам цікавими будуть праці М. Балінського, у яких відображені певні проблеми минулого України та її регіонів, на одну із них і буде звернуто увагу в цій статті.

Особливе значення для сучасних читачів та дослідників має велика трьохтомна в чотирьох книгах праця "*Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*" [5], написана в співавторстві з Тимотеушем Ліпінським, опублікована впродовж 1843 – 1849 років. Ця праця є досить відомою волинським краєзнавцям. Згадки про неї часто трапляються в історіографічних оглядах та покликаннях. Однак вона ще не стала об'єктом окремого історіографічного аналізу. Частково це й стане завданням цієї запропонованої публікації.

Праця М. Балінського й Т. Ліпінського продовжує традицію написання історично-статистичних нарисів про населені пункти Речі Посполитої, яка започаткувалася в польській історіографії ще у XVI ст. Зокрема, першою в цій царині була книга С. Сарницького "Опис давньої та нової Польщі", частину про українські населені пункти якої склали матеріали люстрації українських земель 1576 року [6]. У цьому ряду можна згадати ґрунтовні дослідження пізніших польських науковців Тадеуша Стецького [7], Олександра Цинкаловського [8].

Мета написання праці М. Балінським та Т. Ліпінським – бажання задовольнити потребу читачів в історичних відомостях про регіони, у яких вони проживали. Учені були свідомі такої нагальної потреби тогочасного польського суспільства. За вірець їм служив двотомний твір Томаша Свенцького (Т. *Święckiego*) "*Opis starożytnej Polski*" [9]. Автори в передмові до своєї праці наголосили, що праця їхнього попередника вже не задовольняє польського читача. Окрім того, дослідження Т. Свенцького на той час стало рідкісним, витримавши два видання, та й праця його була написана із залученням недостатньої джерельної бази. Але вона дала імпульс для подальшої пошукової роботи з вивчення історії місцевостей давньої Польщі. М. Балінський та Т. Ліпінський наголошують що з часу появи книги Т. Свенцького стався значний поступ в історичних дослідженнях, розширилася джерельна база, тому не варто обмежуватися лише цим твором. Опрацювавши нові джерела, користуючись багатьма новими монографічними дослідженнями, архівними матеріалами, автори намагалися дати новий історично-статистичний образ давньої Польщі.

Вони поділяють її територію на три великих провінції – Великопольщу, Малопольщу й Литву. Відповідно до такого поділу вони й розділили матеріал на три окремих томи. Хронологічні рамки дослідження – від ранньослов'янських часів і до 1794 року, коли, на їх думку, скінчилася епоха старожитньої Польщі. Автори не вважали свою роботу остаточною, останнім словом у цьому напрямку досліджень. Наголосили, що зробили лише те, на що їм вистачило сил і наявних джерел, висловили надію, що майбутні дослідники зроблять більше за них.

Історично-статистичні описи українських земель по воєводствах (Київське, Волинське, Подільське, Руське) містяться в другому томі. У цій статті увага приділена матеріалам про Житомир, Чуднів та с. Слободище (нині Бердичівський район Житомирської області). На той час це були населені пункти Житомирського повіту Київського воєводства.

Автором цих статей, як і інших, про населені пункти українських земель (у тому числі Волині та Поділля) був, очевидно, Тимотеуш Ліпінський (1797 – 1856). Його мати Маріанна з Олесницьких-Гловач – була родом із Волині. Сам Т. Ліпінський часто здійснював подорожі по Волині, Київщині, Поділля, під час яких збирав етнографічний матеріал, історичні відомості [10]. Тобто історик народився в шляхетській родині, освіту здобув у Варшавському університеті, теж брав участь у повстанні 1830 – 1831 рр., вів щоденник під назвою "*Zapiski z lat 1825 – 1831*", які були видрукувані в 1883 р. і вважаються цінним історичним джерелом. Упродовж 1833 – 1851 викладав історію, географію, польську мову в навчальних закладах Варшави, публікувався в періодичних виданнях, зокрема у "*Biblioteczka Warszawskiej*".

Під час написання своєї праці автори використали давні польські хроніки Бельського (на жаль, важко встановити, чи Матвія, чи Йоахима), М. Стрийковського, дослідження А. Нарушевича, К. Несецького, "*Pamiętniki*" В. Бореяка, Альберта Радзивілла, мемуарні твори Ю.-І. Крашевського,

О. Пшеждзецького, видання "Zróżdła do dziejów polskich" t. 2., матеріали із *Archiwu Głównego* у Варшаві та інші джерела.

Історичному опису населених пунктів передую короткий нарис про минуле Київського воєводства. Привертає увагу те, що на початку нарису автори роблять зауваження: київський повіт позбавлений своєї столиці й мешканці змушені вирішувати свої справи в Житомирі. Нарис про Київ у книзі теж відсутній.

Автор цієї статті не вважає за необхідне робити в публікації детальний коментар твору М. Балінського та Т. Ліпінського. Читач має змогу зробити власні висновки з надрукованих фрагментів твору (нарис про ці населені пункти наведені в повному обсязі). Хочеться лише зробити таке зауваження, що, на нашу думку, ці матеріали не є завершеними історико-статистичними нарисами про історію населених пунктів (не лише Житомирщини, але й інших). Найімовірніше, це зібрання уривків з історичних джерел, які відображають певні моменти з їх історичного минулого, без якихось висновків та узагальнень. Вони можуть послужитися, разом з іншими джерелами, для підготовки більш ґрунтовних дослідницьких творів про місцевості Житомирщини, Волині та інших регіонів України. У цьому і вбачається сьогодні найбільше значення праці "Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana" польських дослідників М. Балінського і Т. Ліпінського.

Список використаних джерел та літератури

1. Баженов Л. Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX ст.: Становлення. Історіографія. Біобібліографія. – Хмельницький, 1995.; Костриця М. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті. – Житомир, 2000. – 360 с.; Ярмошик І. Становлення історичного краєзнавства Волині в XIX – на початку XX століть. – Житомир: Волинь, 1998. – 22 с.
2. Turkowski T. Baliński Michał // Polski Słownik biograficzny. – Т. 1/1. Zeszyt 1. – Kraków, 1935. – S. 240 – 242.
3. Baliński Michał // Słownik Pisarzy Polskich / pod red. A. Latuska. – Kraków: Zielona Sowa, 2005. – S. 17 – 18.
4. Baliński M. Studia historyczne. – Wilno, 1856. – VII. – 367 s.
5. Baliński M. Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana. – Т. 2. Cz. 2. – Warszawa, 1845. – S. 547 – 1431, IX s.
6. Вирський Д. Околиця Ренесансу: річнополитська історіографія України (XVI – середина XVII ст.). – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – Ч. 1. – С. 111 – 151.
7. Stecki T. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. – Т. 1. – Lwów, 1864. – XII, 387 s.; Т. 2. – Lwów, 1871. – VI, 473 s.
8. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся: краєзнавчий словник від найдавніших часів до 1914 року. – Т. 1. – Вінніпег, 1984. – 600 с.; Т. 2. – Вінніпег, 1986. – 578 с.
9. Świącki T. Opis starożytnej Polski. – Kraków, 1816. – Т. 1, 2. ; wyd. 2. Kraków, 1828.
10. Tyrowicz M. Lipiński Tymoteusz // Polski Słownik biograficzny. – Т. XVII. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1972. – S. 399 – 401.

SUMMARY

Labour of the Polish historians of M. Balinskogo and T. Lipinskogo is analysed in the article "Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana", in particular reflection in it of the past of settlements of Zhytomyrschyni and Kyivshchyna.

Key words: historiography, research, Zhytomyrschyna, Volyn.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирована работа польских историков М. Балинского и Т. Липинского "Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana", в частности отображение в ней прошлого населенных пунктов Житомирщины и Киевщины.

Ключевые слова: историография, исследование, Житомирщина, Волинь.